

**TWEETALIG ONDERWIJS
EN DE FUNCTIE VAN DE
MOEDERTAAL VAN ALLOCHTONE
KINDEREN¹**

Een interview met Joshua A. Fishman

**taalwetenschap
& mto**

Wie is Joshua Fishman?

Joshua Fishman is hoogleraar sociale wetenschappen aan de Jeshiva Universiteit van New York. Zijn doctorstitel haalde hij in 1953 in de sociale psychologie. Voor hij aan de Jeshiva Universiteit werkte is hij aan diverse onderzoeksinstituten verbonden geweest. Zijn voor de sociolinguïstiek belangrijkste werk ligt op het terrein van de rol van sociale factoren in meertalige situaties. In Bilingual Education, an international Sociological Perspective houdt Fishman een pleidooi voor onderwijs waarin onderhoud van de moedertaal van ethnische groepen een belangrijk onderdeel vormt.

Fishman is geboren in Philadelphia in 1926 in een joods gezin waarin de Yiddische taal een belangrijke plaats innam. Fishman's vrouw Gella is docente Yiddisch, eveneens aan de Yeshiva Universiteit. De beleving van de joodse cultuur en godsdienst is essentieel voor het gezin van Fishman. Zijn activiteiten voor onderhoud van taal en cultuur van groepen komen dus niet alleen voort uit zijn wetenschappelijke werk, maar ook uit zijn dagelijkse ervaring bij de opvoeding van zijn kinderen in een niet-Yiddisch sprekende samenleving.

Joshua A. Fishman werkt voor een half jaar op het gerenommeerde N.I.A.S — -Netherlands Institute for Advanced Studies — in Wassenaar. Dit onderzoeksinstituut nodigt wetenschappers uit om voor een bepaalde periode in de bosrijke omgeving waar het instituut is gevestigd hun werk in alle rust te komen doen. Fishman werkt er aan zijn onderzoek over veranderingen in taal-attitudes en taalgebruik zoals deze uit de volkstellingen in de Verenigde Staten naar voren komen. Fishman is al zo'n 25 jaar betrokken bij

vraagstukken van taalassimilatie en taalonderhoud² van immigranten in de Verenigde Staten, publiceert over taalplanning en taalpolitiek en vanuit zijn deskundigheid op dat gebied schrijft hij ook veel over tweetalig onderwijs. Dit laatste is aanleiding geweest om hem te interviewen voor *Moer*.

Fishman is een pionier geweest op het gebied van de taalsociologie. Zijn suggesties voor de formulering van vragen over de moedertaal in de Ameri-



kanse volkstellingen vanaf 1960 hebben veel waardevol materiaal opgeleverd. Een belangrijke publikatie die daaruit is voortgekomen is *Language Loyalty in the United States* (1966) waarover is geschreven³: 'dit boek diende als een belangrijk referentiekader gedurende de discussies en hearings die vooraf gingen aan de behandeling van de "Bilingual Education Act" van 1968, een wet die heeft geresulteerd in het instellen van een groot aantal tweetalige onderwijsprogramma's.' Fishman doet hierin onder meer aanbevelingen voor het behoud van de moedertalen van immigranten. Hij benadrukt dat taalonderhoud een kwestie is die zowel van de overheid als van allerlei groeperingen in de samenleving serieuze aandacht verdient. Immigranten zien zich vaak geplaatst voor een keuze tussen taalassimilatie óf onderhoud van eigen taal en cultuur, een keuze die volgens Fishman zou kunnen worden vermeden. In zijn visie moet er ruimte gemaakt worden voor zelfbeschikking van ethnische gemeenschappen binnen de nieuwe samenleving, waarbij die samenleving af moet van het idee dat alles wat anders is vreemd en waardeloos is. Om een 'klimaat voor taalonderhoud' te scheppen zou een overheid bijvoorbeeld: ondersteuning moeten

bieden aan theater, literatuur, media; letteren-faculteiten meer dienstverlening laten bieden aan organisaties van ethnische groepen; speciale leerstoelen moeten creëren en opleidingen voor leerkrachten uit eigen kring om de moedertaal te leren onderwijzen; toekennen van certificaten voor de eigen scholen op eenzelfde niveau als voor activiteiten binnen het reguliere onderwijs; speciale afdelingen organiseren op departementen als onderwijs, welzijn, gezondheidszorg; een commissie benoemen die jaarlijks een conferentie belegt over het onderwerp; en dergelijke.

Voor het tweetalig onderwijs onderscheidt Fishman vier vormen:

- onderwijs waarbij de moedertaal kort (volgens de Bilingual Education Act 2 jaar) en alleen in het aanvangsstadium wordt gebruikt als medium van instructie om zo snel mogelijk over te stappen op de meerderheidstaal. Fishman noemt dit transitioneel onderwijs
- onderwijs waarbij wordt gewerkt aan een goede mondelinge taalvaardigheid in beide talen, maar aan schriftelijke taalvaardigheid alleen in de meerderheidstaal
- onderwijs waarin wordt gestreefd naar volledige mondelinge taalvaardigheid in beide talen

en voor de moedertaal partiële schriftelijke taalvaardigheid gerelateerd aan onderwerpen die liggen binnen het culturele erfdeel van de ethnische groep: literatuur, kunst, sociaal-culturele wetenschappen. Doel is taalonderhoud — onderwijs met als doel volledige mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid in beide talen (dus in alle schoolvakken).

Fishman is het meest geporteerd voor de derde vorm. Leerplannen gericht op volledige schriftelijke taalvaardigheid in beide talen vindt hij onrealistisch: zoals uit zijn onderzoek blijkt, hebben talen in een samenleving verschillende functies.

Tweetalig onderwijs met taalonderhoud als doelstelling is in de Verenigde Staten vooral te vinden op de scholen die door de ethnische gemeenschappen zélf worden gefinancierd.

Het tweetalig onderwijs dat de overheid volgens de Bilingual Education Act subsidieert is transitioneel. De eerste vraag aan Fishman gaat over de invloed van zijn activiteiten op wetgeving en praktijk van het tweetalig onderwijs. Daar is hij erg somber over:

‘Ik ben gevraagd om te getuigen tijdens de Senaats-hearings over tweetalig onderwijs in het voorjaar van 1967. Er is mij vaak gezegd dat wat ik heb geschreven erg invloedrijk was, maar ik zie dat niet zo. Ik heb nooit het soort tweetalig onderwijs bepleit dat door overheidsgeld wordt gesubsidieerd, en ik heb nooit de voortzetting ervan bepleit. In feite heb ik dat soort tweetalig onderwijs vaak aangevallen, jarenlang. Een aantal begrippen van me worden nu gebruikt, ik zie ze terug in overheidsrapporten. Ik denk dat ik invloedrijker ben geweest in het voorzien in de begrippen waarmee over tweetalig onderwijs kan worden gesproken dan in de ontwikkeling van de richting waarin het is gegaan.’

Ik las dat u een aantal concrete aanbevelingen had gedaan ...

‘Ja, ik deed een heleboel aanbevelingen, maar niemand heeft ze opgevolgd! Je vroeg me of ze invloedrijk waren geweest! Het was me vanaf het begin duidelijk dat het geen onmiddellijk effect zou hebben. Zodra de wet erdoor was, werden leden van verschillende ethnische groeperingen in de commissie die zich bezig houdt met tweetalig onderwijs opgenomen en het was duidelijk dat er geen wetenschappers bij waren. Ik ben nooit uitgenodigd voor een belangrijke commissie van de

regering of van onderwijsorganisaties. Kijk, er zijn hopen mensen die tegen de regering aanpraten en de overheid selecteert waartoe ze toch al besloten heeft, ze hoort wat ze wil horen. De planning is al gedaan. Het is altijd nep geweest, geen tweetalig onderwijs. Het is slechts een andere manier om Engels te geven, op een manier waarbij de eigen taal wordt gebruikt, niet om die eigen taal als taal te waarderen, in haar eerste functie, in het bestaan van de groeperingen waarin die taal wordt gesproken. Het “transitionele” programma ondermijnt die gemeenschappen, het is opgezet om die gemeenschappen met hun taal en hun cultuur te verengelsen. En er zijn geen aanwijzingen dat het wat het Engels betreft betere resultaten oplevert.’

Maar hoe zitten die programma's dan in elkaar?

‘Weet je, in een groot land als de Verenigde Staten is er geen uniforme manier van onderwijzen; er is geen federaal onderwijs. In iedere staat kunnen er duizenden schoolbesturen zijn waar wordt beslist hoe tweetalig onderwijs wordt uitgevoerd. Het enige dat constant is volgens de wet, is dat je de eigen taal van het kind voor een korte periode kunt gebruiken. Wettelijk gesproken kun je niet langer dan twee jaar tweetalig onderwijs geven in die zin. Voor de rest is er niets vastgelegd over methoden, uren dat de eigen en de tweede taal wordt gebruikt, over kwalificaties van de leerkracht. Kinderen krijgen dus dit soort onderwijs met behulp van methoden waarover niets bekend is, leerkrachten doen wat zij denken dat goed is.’

Die situatie doet denken aan die in Nederland, waar de overheid allerlei initiatieven aanvankelijk overliet aan het particuliere initiatief van vooral leerkrachten en uitgeverijen. Er is nog steeds geen visie ten aanzien van tweetalig onderwijs, er is geen taalpolitiek of je zou het ontbreken daarvan als de taalpolitiek moeten beschouwen. Wel is er een faciliteitenbeleid, waardoor kinderen van een aantal ethnische groeperingen beperkt ‘onderwijs in eigen taal en cultuur’ kunnen volgen. Voorwaarden voor volwaardig tweetalig onderwijs, in termen van opleiding van buitenlandse leerkrachten, materiaalvoorziening, een discussie over doelstellingen, zijn nauwelijks getroffen. Experimenten met tweetalig onderwijs zijn transitioneel van opzet. De resultaten ervan zijn wat het Nederlands betreft overigens gunstiger dan wat u vertelt over het Engels in de Verenigde Staten.

Volgens Fishman is dat gebrek aan succes van tweetalige onderwijsprogramma's te wijten aan de omvang van de evaluatiestudies:

'De "tweetalig-onderwijs-lobby" staat zulke mammoet-evaluaties niet meer toe. Tweetalig onderwijs wordt nu geëvalueerd in termen van deze stad, die school, enzovoort. En nu zijn er boekenplanken vol positieve resultaten. Maar ik moet zeggen dat het daarbij niet gaat om transitionele programma's.'

De vorm van tweetalig onderwijs die uw voorkeur heeft is die van taalonderhoud, waarin kinderen voor bepaalde onderdelen ook leren lezen en schrijven in de moedertaal. In Nederland zullen kinderen van gastarbeiders steeds meer Nederlands spreken, steeds minder de moedertaal. U heeft geschreven over de aantrekkingskracht van de 'ongemarkeerde' taal, in ons geval het Nederlands en over het belang van ondersteuning van de moedertaal buiten de familie, liefst buiten de gemeenschap. In Nederland is dat laatste nauwelijks het geval. Wat zijn volgens u dan de mogelijkheden van een taalonderhoud-programma op school?

'De vraag is of er goede omstandigheden zijn. Als de groepen zelf niets doen, kun je niet van de school verwachten dat zij het voor die groepering doet. Het is mogelijk een deel van een ethnische gemeenschap te vinden die zo goed is georganiseerd dat de school tegemoet komt aan haar behoeften.

Maar alleen vanuit tweetalig onderwijs gericht op taalonderhoud krijg je geen taalonderhoud. Een groepering kan daarvoor niet afhankelijk zijn van de school. Sommige minderheidsgroepen lukt het, of de meerderheid nu helpt of niet, maar dat zijn gemeenschappen die hun eigen instituties — kerken, winkels e.d. — hebben en de zaken goed gescheiden houden. Zij gaan hun gang of de meerderheid ze nu helpt, erkent, waardeert of niet. Over het algemeen vereist dat veel zelf-isolatie en het is niet zo dat dat niet mogelijk is, want dat is het wel, maar de meeste ethnische groepen zijn niet voldoende bewust om dat te doen. Ze komen meestal om economische redenen en hun identiteit ontwikkelt zich in de richting van het voldoen aan hun economische behoeften. Ze komen niet met een voldoende bewustzijn van de eigen culturele waarden. Dat is door de hele geschiedenis met alle volken gebeurd. Cicero heeft eens voor de Romeinse Se-

naat gezegd: de hele wereld zou Romeins worden als we ze dat zouden toestaan. Waar de opvattingen van een migrerende groep dat toestaan en de opvattingen binnen het land dat hen ontvangt ook, dan ontwikkelt een bevolkingsgroep zich in de richting van een grotere economische behoeftenbevrediging, of welke status dan ook waarnaar wordt gestreefd. Behalve als het om een groepering gaat die een uitgesproken ideologie en een eigen leiderschap heeft, een groep die zich zeer bewust is van eigen waarden, van eigen legitimiteit, ongeacht van wat anderen denken. Scholen weerspiegelen of intensiveren, cultiveren eerder waarden van de samenleving, van gemeenschappen, dan dat ze ze veranderen.'

Maar wat is de functie van de school dan ten aanzien van de eigen taal?

'Het gaat om een bredere, economische functie. Het zou bijvoorbeeld goed voor een land zijn als zij deze talen niet geheel zou verliezen, want een deel van de sprekers ervan zullen waardevol zijn voor Nederland, zelfs in economische zin. En het is goedkoper om een bepaald aantal kinderen en volwassenen te hebben met een hoog niveau van competentie in die taal, met speciale scholen voor dit doel, dan te beginnen op het niveau van hbo of universiteit om ze dat te leren. Ze zullen het bovendien dan nooit goed leren, omdat de school nooit die culturele bagage die in taal zit opgesloten kan onderwijzen.'

Het probleem is wel dat de moedertaal van veel kinderen geen officiële talen zijn in het land van herkomst, het zijn dialecten, talen waarvan geen schrift en geen geschreven grammatica is, zoals de Berbertalen van Marokkaanse kinderen, het Sarnami Hindi van Surinaamse kinderen.

'Vanuit het oogpunt van de Nederlandse behoeften aan Berber of een lokale Surinaamse taal, hoeven ze geen waarde te hebben behalve als Nederlandse bedrijven bijvoorbeeld ontwikkelingsprojecten zouden starten in bepaalde delen van Marokko. Er zijn talen die alleen een belangrijke waarde hebben binnen de eigen gemeenschap. Dat is de oorspronkelijke waarde van alle talen. Talen zijn bedoeld voor de integratieve organisatie van de eigen gemeenschap. Er zijn weinig talen die daarbuiten veel waarde hebben. Zelfs Nederlands heeft daarbuiten weinig waarde, jullie begrijpen dat zeker. Ik bedoel, in Amerika begrijpt niemand dat, omdat we denken dat de

waarde van het Engels is de wereld vooruit te helpen. Dus het is geen belediging om te stellen dat Berber haar belangrijkste waarde ontleent aan het feit dat die taal dient voor de integratie van de leden van haar gemeenschap.'

Maar, om de vraag te herhalen, wat zijn de mogelijkheden van de school ten aanzien van de moedertaal van kinderen uit ethnische minderheidsgroepen?

'Wat is de functie in de school van algebra? Hoe beslis je dat? Wat de school doet aan geschiedenis, aan algebra, zal een soort overeenkomst zijn van opvattingen binnen onderwijskringen, beïnvloed door deskundigen wat het Nederlandse onderwijs betreft, die zowel economische als intellectuele als morele belangen weerspiegelen. Zeker, de ethnische groeperingen zijn te zwak en te afhankelijk om daar veel invloed op uit te oefenen, behalve sommige groepen die voldoende sterk staan om zelf grenzen te trekken en te zeggen: we hebben deze taal voor onszelf nodig of u nou denkt dat we er behoefte aan hebben of niet. Maar in het algemeen hebben ze geen voldoende ideologische zelfbeschikking bereikt om dat te doen. Dan is het nog wel mogelijk voor een verlichte Nederlandse samenleving om te erkennen dat het een wezenlijk recht is van mensen, een wezenlijke waarde.'

In hoeverre is er in de Verenigde Staten een wettelijke verankering van het recht op onderwijs in de moedertaal?

'Taal en cultuur hebben geen wettelijke bescherming in de Verenigde Staten. Er is wetgeving rond rechten van de mens, een 'Civil Rights Act' die Reagan nu wil ontmantelen, dus dan is er geen basis meer. Samenlevingen verschillen in hun bewustzijn ten aanzien van minderheden en hun taal en hun cultuur.

Net zoals in de Verenigde Staten heeft tweetalig onderwijs moreel en juridisch een zwakke positie in Nederland. Jullie hebben een lange strijd voor de boeg om zulke morele en juridische claims gehonoreerd te krijgen. Maar aan de andere kant, als lokale gemeenschappen het willen, hebben ze hier een sterkere positie. Lokale overheden hebben meer zeggenschap; de Friezen hebben hier gewonnen, en organiseren hun tweetalig onderwijs.'

De rechten van de Friese en de bijvoorbeeld

Turke gemeenschap verschillen veel! Buitenlandse werknemers mogen niet eens stemmen.

'Ze mogen dan misschien geen politieke kracht hebben, ze hebben wel hun rechten. Het lijkt me dat ze niet iets anders hoeven doen dan een bepaalde groep joodse ouders waarvan ik laatst hoorde. Het ging om twintig kinderen voor wie de ouders een andere school wilden. Ongeacht de opvattingen van de inspecteur kunnen ze aanvullende fondsen krijgen voor bepaalde onderwerpen, ook voor rekenen, muziek, geschiedenis. Het begint met een handvol ouders!'

Maar de joodse gemeenschap is ook weer een andere dan de Turkse ...

'Het hoeft maar om een klein aantal ouders te gaan. Het zal de problemen van alle Turkse kinderen niet oplossen, maar elke groep, als ze zich bewust wordt en het wil, heeft meer kansen in Nederland dan in de VS. De vraag is of de groep die er behoefte aan zou hebben, het ook wil. Als de morele en onderwijsopvattingen niet liberaal genoeg zijn, als de visie niet breed genoeg is, is dát een grote negatieve factor.'

Fishman staat op, zoekt op zijn bureau naar een petitie van de 'Franco-Americans of America', een petitie gericht aan president Reagan: 'om een nationale taalpolitiek te eisen ten aanzien van de verschillende talen van de groeperingen. Ze roepen een conferentie bij elkaar, het is de eerste keer dat ik daarvan hoor, van alle ethnische groepen in de Verenigde Staten.

Het kan zijn dat jullie in Nederland ook geen morele en onderwijskundige waarde aan deze talen toekennen, om te beginnen voor de sprekers ervan, als een recht. En als jullie dat niet doen, dan is dat een moreel onrecht, zoals het afnemen van hun huizen!

Dus, als er geen moreel gevoel hiervoor bestaat, en er is binnen de gemeenschap geen bewustzijn ervan, dan zal het allemaal verdwijnen. In het algemeen gesproken is dát wat er in de VS gebeurt. Het is erg atypisch om in zulke situaties een taal te handhaven. Wel komt het als uitzondering binnen vrijwel iedere gemeenschap voor. Maar in al die gevallen waar de moedertaal sterk gehandhaafd blijft, spreken zowel de kinderen als volwassenen ook Engels.'

Uit gegevens van de National Counsel for Education Statistics uit 1976 waarover u schreef⁴ blijkt

dat de scholen voor de eigen taal niet worden bezocht door de eerste maar door de tweede, derde en zelfs vierde generatie. Uit uw overzicht van de antwoorden op de taalvragen uit recente volkstellingen lijkt dat er een revival is ten aanzien van een betrokkenheid bij de oorspronkelijke moedertaal⁵. Die betrokkenheid lijkt dus te komen als de taal verdwijnt of al is verdwenen.

'Dat is waar. Er is een grote revival-interesse, maar het brengt de talen niet terug. Als de revival komt, als je een derde generatie hebt die helemaal is verengelt maar nog wel wat herinneringen heeft, kun je talen toch niet terughalen, omdat de gemeenschap ze heeft verloren. De revival ontstaat meestal bij hen die het meest verengelt zijn. Voor hen heeft de taal alleen symbolische waarde, geen waarde in de dagelijkse omgang.'

Zou die wetenschap, dat de interesse en betrokkenheid terugkomt consequenties moeten hebben in uw ogen voor een land als Nederland, waar we voor een aantal groepen nog in een vroeg stadium van 'vernederlandsen' zitten, voor een taalpolitiek? In die zin dat men het niet zomaar moet laten gebeuren dat die talen verdwijnen?
'Je hebt gelijk, het zou niet moeten. In de eerste plaats op morele gronden.'

U heeft het in verband met het handhaven van talen gehad over de noodzaak dat de eigen taal en de tweede taal gescheiden functies hebben, over zoals u het noemt compartimentalisatie, en over het beschermen en in stand houden van eigen instituties. Kunt u zich in verband met een taalpolitiek voorstellen dat de overheid een taak heeft in die in stand houding, of is dat juist een taak van de gemeenschap zelf?

'Het hangt af van de lokale traditie van de groeperingen zelf, hun organisaties, hun behoeften, maar overheden kunnen die compartimentalisatie ondersteunen.'

Wat zijn volgens u belangrijke instituties in dat verband? Media? De school?

'Sommige culturen gebruiken als belangrijkste institutie de godsdienst. Bij andere is het verwantschapssysteem de belangrijkste institutie, bijvoorbeeld door de beheersing te houden over huwelijken. Dat gebeurt vaak in culturen waar geen religieuze institutie is, waar de godsdienst op een familiebasis is georganiseerd, waar men een familiealtaar kent. Je vindt dat bij veel Chinese families

in de VS, dat ze geen kerk of tempel hebben waar ze naar toe gaan.

Instituties verschillen. Sommige zijn zo centraal voor een cultuur dat ze de basis vormen voor transmissie door generaties heen. Maar er zijn ook instituties die perifeer zijn ten aanzien van die functie, géén basis zijn voor die continuïteit. Kijk, in het algemeen voelt niemand een culturele behoefte om naar dezelfde radiozender te luisteren als waar z'n grootvader ook al naar luisterde. Radio is nog niet zo centraal ingebouwd in welke cultuur dan ook. Kranten kennen soms een soort gemeenschapsloyaliteit — het was altijd onze krant, hij is nog opgericht door die-en-die — maar in 't algemeen vormen kranten ook geen basis voor culturele transmissie over generaties heen. Scholen doen dat iets meer. Bij scholen gaat het om twee of drie generaties, er zijn altijd kinderen én ouders bij betrokken, en soms, bij de Navaho-indianen ook grootouders. Sommige groeperingen zien dat duidelijk. Een groepering moet veel invloed binnen de school hebben om die culturele transmissie mogelijk te maken. Maar scholen zijn als een mes dat aan twee kanten snijdt: ze kunnen evenzeer van de gemeenschap af leiden als dat ze kunnen dienen als instrument voor continuïteit. In feite leiden alle scholen een beetje van de eigen groepering af. Ze hebben altijd een soort programma dat wat meer is dan de groepering zelf biedt, dat is onderdeel van het opleidende aspect van scholen, niet te onderwijzen wat de kinderen al weten, maar wat ze niet leren binnen de eigen groep. Maar het is mogelijk voor een groepering om een school genoeg te beheersen, zodat deze deel uitmaakt van de compartimentalisatie van die groep. De ethnische gemeenschap bepaalt dan onder meer welke onderwerpen in welke taal worden onderwezen, omdat ze willen dat de kinderen over dit en dat in de ene, en over zus en zo in de andere taal kunnen spreken. Scholen kunnen worden gebruikt om culturele scheidslijnen te trekken. Compartimentalisatie is geen slechte gedachte, het betekent: handhaaf de culturele grenzen waar je ze wilt handhaven, zodat de 'inside' instituties de 'inside' taal gebruiken en het gebruik van de andere taal onder controle hebben.

Dus waar je naar moet kijken is naar instituties die multi-generationeel zijn, centraal zijn voor een specifieke cultuur, en een compartimentalisatie kennen.'

U heeft ergens anders aangegeven dat juist aandacht voor de verscheidenheid in ethniciteit verdeeldheid kan vermijden.

'Het moet besproken worden, begrepen, gewaardeerd in plaats van bekeken als een probleem. Zoals mensen nu, na eeuwen van strijd, naar godsdienst kunnen kijken, naar seksualiteit. Het moet worden gezien als een menselijke dimensie, het maakt deel uit van de cultuur van mensen.'

Soms leidt het bespreken op scholen tot begrip vragen of tot bevestigen van vooroordelen. Het blijft zo vaak bij informatie geven, soms alleen de folklore van een cultuur.

'Het is moeilijk om een cultuur te omvatten. Het gebeurt altijd vanuit het oogpunt van de meerderheid, die geïsoleerde aspecten van de minderheidscultuur selecteert, het doet een cultuur altijd onrecht.'

Bestaat er in de VS een traditie ten aanzien van intercultureel onderwijs?

'Er is wat meer aandacht voor, maar al met al weet je, wordt het niet goed gedaan.

We hebben geen gekwalificeerde leerkrachten, we hebben geen materiaal om een geïntegreerde visie van een cultuur te geven en het niet te reduceren tot belachelijke toeristische dingen. Heel vaak is er dat soort reductie, 'n bepaald dansje, een bepaald object, dat alles uit haar context haalt en het feit verbergt dat je een cultuur hebt die even complex en even rijk is als, zeg, de Nederlandse cultuur. Hoeveel tijd besteden jullie aan Nederlandse cultuur? Jullie spenderen er jaren en jaren aan. En daarom kun je, zelfs al is het in een Berber- of Surinaamse taal, cultuur niet reduceren tot een dansje, een liedje, een object. En wat erger is, de kinderen uit de minderheidscultuur zelf raken gevangen in dit soort ... Dus de leerkracht zegt: "breng je morgen wat van huis mee want morgen gaan we het over jouw cultuur hebben", en het kind neemt wat mee en voor alle kinderen wordt dát de cultuur, en voor het kind dat het meeneemt ook ... Dus het is een trivialisering, niet alleen een reductie tot de uiterlijke verschijningsvormen. Zo maak je het kapot voor ze, in plaats van het waarde te geven en de grootsheid ervan te laten zien.'

Heeft u enig idee hoe je het op een andere manier op school zou kunnen realiseren?

'Weet je, als we nog niet eens weten hoe we een

taal moeten onderwijzen, kun je je voorstellen hoe moeilijk het is om een cultuur te onderwijzen. Maar er zijn nu programma's voor leerkrachten. Je zou kinderen mee de klas uit moeten nemen, meer van de cultuur de klas in moeten brengen. Je moet het eerder doen op een conceptuele basis dan op een 'ding'-basis. Je moet het dagelijks leven laten zien, de dagelijkse respectvolheid. Je moet het de hele schooltijd doen, jaar na jaar. Meestal komt het als een afgesloten unit, zeg, de derde week in november krijgen we weer black culture, en het volgend jaar komt het weer. Je moet het meer tijd geven, meer compleetheid, meer intactheid. Er zou een opbouw moeten zijn in de concepten die je gebruikt. En er moet interactie met de mensen zijn.'

De laatste vraag gaat over uw stelling dat tweetalig onderwijs niet alleen goed is voor de minderheden, maar ook voor de meerderheid. U zegt dat het daarbij niet alleen om de ethiek of om de esthetiek van zo'n verscheidenheid aan talen gaat, maar dat het ook een verrijking betekent. De scholen waar heel veel kinderen van buitenlandse werknemers en kinderen uit andere ethnische minderheidsgroepen zitten zijn vaak de scholen in de oude wijken van de grote steden. Wijken met slechte huizen, waar ouders vaak geen werk hebben, een zwakke sociaal-economische positie. Hoe stelt u zich in zo'n situatie die verrijking voor? Misschien mag ik een vergelijking trekken met wat u schreef over het effect van enrichment-programma's⁶: die zouden ook alleen voor kinderen met een stabielere sociaal-economische achtergrond veel resultaat opleveren? 'Hoe zou hun leven zijn zonder zo'n program? Wat zijn hun perspectieven? Wat is de zin van de school in het algemeen voor ze, van al dat onderwijzen?

Misschien bedrieg je ze gewoon, hou je ze voor de gek, spiegel je ze alleen maar wat voor. Het gaat er voor hen om te kunnen overleven. Hoe moet de school ze helpen om te overleven? Faal je niet al in de gewone Nederlandse opleiding? Laat staan een tweetalige school! Wat je ze leert is dat het hun eigen schuld is. Je geeft ze al dat Nederlands, en al het andere, en nog worden ze werkloos. Hun leven is ellendig omdat de maatschappij zo is georganiseerd, omdat de maatschappij geen oplossing heeft voor hun probleem. En het gaat generatie na generatie door ze te bewijzen dat het hun eigen schuld is, dat ze geen baan

krijgen en geen minister-president worden. Maar ze horen dan tenminste dat er ook anderen zijn, met wie ze samen wonen in een buurt. We blijven in ieder opzicht in gebreke. Als we ze als aanvulling de cultuur van hun burens geven is dat tenminste een oprechter element in het onderwijs dat ze krijgen dan de geschiedenis of algebra die we geven en die in termen van hun toekomst totaal vals zijn.

Scholing heeft geen effect op de sociale structuur. Wat betekent dat mensen die al bevoordeeld zijn een betere opleiding krijgen en mensen die dat niet zijn een slechtere, behalve als er een grote economische opleving is komen mensen uit de lagere regionen niet in de hogere. En die economische groei op een bepaald tijdstip heeft niets te maken met het soort onderwijs dat de kinderen op dat moment krijgen. Onderwijs helpt ze niet. Als je de maatschappij wilt veranderen, veranderen dan de maatschappij.'

En scholing als voorwaarde, om in staat te zijn ...

'Voor wat? Om profijt te trekken van de kansen die er zijn? En als er nu eens geen kansen zijn?'

Om in verzet te kunnen komen ...

'Ik denk dat je misleid wordt. Ik denk dat onderwijs dat nooit heeft gedaan. Dat gaat de mogelijkheden van onderwijs te boven. Op z'n best kan het kinderen een aantal vaardigheden leren, die al dan niet nuttig zijn afhankelijk van andere factoren in de samenleving. En als die andere factoren zo zijn dat ze niet nuttig zijn, dan zijn ze niet nuttig. En dan kun je nog wel de overtuiging hebben dat het in ieder geval goed was, maar dat is enkel een overtuiging die buiten de realiteit staat en het verandert de maatschappij niet.'

Dus je kunt het onderwijs net zo goed overlaten aan mensen die het allemaal wel prima vinden zo als het is?

'Dat is heel wat verstandiger dan te denken aan een beter schoolboek. Verander onderwijs niet zonder dat je de maatschappij verandert, want het zal geen effect hebben.'

Je zou beide kunnen doen.

'OK. Maar verander eerst de maatschappij. Onderwijs doet niets anders dan ondersteunen van de maatschappij, behalve als je een generatie subversieve leerkrachten zou opleiden.'

Nou bijvoorbeeld ...

Er is ook gepleit voor tweetalig onderwijs vanuit de overweging dat kinderen over een voldoende beheersing in hun eerste taal moeten beschikken om in de tweede taal te kunnen leren.

'Daar ben ik het mee eens. Het gaat dan vooral over kinderen bij wie thuis lezen en schrijven geen belangrijke rol spelen, kinderen uit groepen die weinig sociaal-politieke ondersteuning hebben. Maar reduceer tweetalig onderwijs niet tot een probleem van de armen, anders reduceer je cultuurproblemen tot het probleem van de armen, godsdienst-problemen tot problemen van de armen. Dus wij aardige, fantastische, middle-class, goed opgeleide mensen, wij hebben niet zo iets als ethniciteit, wij hebben geen godsdienst, of tweetaligheid. Als iemand me iets vraagt over tweetalig onderwijs denk ik niet aan problemen van de armen — het grootste probleem van arme mensen is arm zijn. Jij neemt het verkeerde end van de stok.

Je geeft ze een verzorgde tweetalige opleiding en nu is hun cognitieve ontwikkeling even goed als die van anderen, en ze zijn arm. Je bouwt voor jezelf een revolutie.'

Ik verwacht helemaal geen revolutie van het onderwijs, ik denk alleen dat het belangrijk is om geschoold te zijn.

'Dat denk je omdat je een leerkracht bent. Hoe goed is het voor Nederland om allemaal gekwalificeerde, arme en opstandige jonge mensen te hebben?'

Het zou misschien beter zijn voor Nederland als ze niet geschoold zouden zijn. Hun ouders zijn tenslotte hier gekomen omdat ze ongeschoold werk wilden doen.

'Dus je denkt niet dat onderwijs problemen oplost.'

Niet oplossen, maar het zou een bijdrage kunnen leveren in een betere positie ...

'... van individuen, veranderingen in hun individuele leven. Sommige individuen vinden hun weg door die structuur heen, maar die zouden dat anders ook vinden.'

Bent u niet erg pessimistisch?

'Nee, ik ben niet pessimistisch. Ik denk dat revoluties goeie dingen zijn, en als je de economische omstandigheden wilt veranderen, dat je dan eco-

nomische revoluties nodig hebt, en dat onderwijs dat niet doet. Leerkrachten zouden niet voortdurend moeten opdraaien voor alle fouten van een samenleving, en zichzelf de schuld geven van het feit dat niet alle leerlingen succesvol zijn. Leerkrachten zijn een onschuldige groep in een hulpeloos beroep en ze kunnen de levens van hun leerlingen niet veranderen, ongeacht wat ze doen. En ze moeten dat weten en ermee stoppen zich te laten blameren voor alles wat er fout is in de wereld. En tweetalig onderwijs moet stoppen zichzelf de schuld te geven van alles wat er fout is in de wereld. Het is niet méér een kritiek op tweetalig onderwijs dat het leven van de Turkse kinderen in Nederland niet kan helpen veranderen, dan een kritiek op onderwijs in het algemeen dat het leven van arme Nederlandse kinderen niet kan veranderen. Niemand zegt: stuur alle arme kinderen naar school en ze zullen niet langer arm zijn. Maar men zegt het wel ten aanzien van tweetalig onderwijs. De beste doelstelling voor tweetalig onderwijs, als het tweetalig onderwijs is dat gericht is op onderhoud van de moedertaal, is de intactheid van een cultuur te bewaken en bewaren; op z'n best kan het dát doen, kan het dát helpen bewerkstelligen, als er andere instituties zijn die proberen dat voor elkaar te krijgen.

Inmiddels is de lucht boven het zolderraam van Fishman's kamer in de Wassenaarse villa geheel donker, de boomtakken zijn niet meer te onderscheiden. We besluiten het interview te stoppen. Fishman klapt in zijn handen en roept: 'Let's go home, Gella is waiting with dinner!'

Noten

- 1 Aan het gesprek met Joshua Fishman heeft ook Henriëtte Schatz, medewerkster van het P.J. Meertens-instituut, deelgenomen. Hierbij wil ik haar bedanken voor haar suggesties en steun tijdens het gesprek en bij het uitschrijven van het interview.
- 2 Taalassimilatie is aanpassing van taalgebruik aan de taal van de omgeving. 'Taalonderhoud' is een vertaling van het Engelse 'language maintenance', waaronder het blijvende gebruik van de moedertaal door ethnische groepen wordt verstaan.
- 3 'Introduction' door Anwar S. Dil bij *Language in Sociocultural Change* essays by Joshua A. Fishman.
- 4 J. Fishman 'Bilingual education in the United States under ethnic community auspices' in: J. Alatis (ed.) *Current Issues in Bilingual Education* Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics 1980, Georgetown University Press, Washington DC, 1980.

- 5 Lezing van Fishman op een symposium georganiseerd door het P.J. Meertensinstituut op 14 oktober 1982 in Amsterdam.
- 6 In *Bilingual Education, an international sociological perspective* onderscheidt Fishman drie soorten onderwijsprogramma's. Compensatieprogramma's bedoeld voor kinderen uit minderheidsgroepen, die meestal transitieel zijn en niet werken aan schriftelijke taalvaardigheid in de moedertaal. Enrichment-programma's zijn bestemd voor kinderen uit middle-class en hogere milieus; het gaat daarbij om een tweede taal die op school als medium van instructie wordt gebruikt, terwijl de moedertaal van de leerlingen de meerderheidstaal is. De tweede taal wordt gezien als iets extra's, als verrijking van het programma. Een derde programma is gericht op 'groepsbehoud': de gedachte erachter is dat kinderen uit minderheidsgroepen die in hun meer intieme groepslidmaatschap erkend worden en vrouwen hebben, meer op hebben met school en daardoor meer van het onderwijs opsteken.

Belangrijke publikaties

- Joshua Fishman *Language Loyalty in the United States* The Hague, Mouton, 1966
- Joshua A. Fishman *Taalsociologie* Brussel, Steppe/Ninove/Labor, 1970
- J.A. Fishman, R.L. Cooper, R. Ma e.a. *Bilingualism in the Barrio* Bloomington, Research Centre for the Language Sciences, Indiana University, 1971
- Dil, Anwar S. *Language in Sociocultural Change* Essays by Joshua A. Fishman, Stanford, California, Stanford University Press, 1972
- Joshua A. Fishman *Bilingual Education. An International Sociological Perspective* Rowley, Massachusetts, Newbury House Publishers, 1976
- J.A. Fishman 'Language and Ethnicity' in: H. Giles (ed.) *Language, Ethnicity and Intergroup Relations* London, Academic Press, 1977
- J.A. Fishman 'Minority Language Maintenance and the Ethnic Mother tongue School' in: *Modern Language Journal* 1980, 64, p. 167-172
- Joshua A. Fishman 'Bilingualism and biculturalism as individual and as societal phenomena' in: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 1, 1980
- J.A. Fishman 'Domeinen en de relatie tussen micro- en macrosociolinguïstiek' in: G. Geerts en A. Hagen (ed.) *Sociolinguïstiese Studies* 2 Groningen, Wolters-Noordhoff, 1981
- Joshua A. Fishman 'Mother tongue as media of instruction in the United States' in: Koen Zondag (ed.) *Bilingual Education in Friesland* Franeker, T. Wever, 1982, p. 263-273.